

(əvvəli qəzetimizin 6, 9 və 13 yanvar 2026-cı il tarixli saylarında)

Samoyloviçin məruzəsində türko-logiya elminin inkişafında metodoloji dönüş nöqtəsi təsvir edilir. O, ilk cüm-lələrindən aydın şəkildə bildirir ki, türk xalqlarının öyrənilməsi artıq tək tədqiqatçıların deyil, kollektivlərin işi olmalıdır. Bu fikir, əslində, türkoloji araşdırmaların “romantik fərdi mərhələdən” çıxaraq, sistemli mərhələyə keçməsi deməkdir. Burada hədəf yalnız dilin təsviri deyil, həm də tarixi-etnoqrafik xəritənin çoxmeyarlı şəkildə yenidən qurulmasıdır. Samoy-loviç məruzəsində metodoloji baxı-mdan coğrafi xəritə üzrə izah prinsipini əsas seçir. Bu, dilin yalnız fonetika və qrammatika faktı olmadığını, həm də ərazi, mədəniyyət, tarix və miqrasiya ilə sıx bağlı struktur olduğunu göstə-rir.

O qeyd edir ki, yakutlar mərkəzdən uzaq yaşayırlar, lakin dilləri işlək türk dillərindən biridir. Betlinqin “Yakut qrammatikası”nın nümunə olaraq çəkilməsi türkoqoloqların elmi planlaşdırmada bəzən coğrafi yaxınlığa yox, elmi təşəbbüsün gücünə söykəndiyini göstə-rir. Yakut dilinin öyrənilməsi, eyni zamanda, dilin öz içindən öyrənilməsi prinsipini do-ğurur. Samoyloviç bildirir ki, yakutların öz aralarında yetişən tədqiqatçılar ortaya çıxıb. Bu, türk dillərinin gələcək perspektivi üçün əsas signal olduğunu deyir. Onun qənaətinə görə, dil yalnız xaricdən deyil, daxildən araşdırılmalıdır. Bu baxımdan, Yenisey–Altay zolağında kiçik xalqlar nəzərdən qaçıb. Sağay, kaçin, abakan türkləri, soyotlar, qaraqaşlar – hər biri türk dillərinin yaşadığı tarixi qatların “kiçik, lakin strateji” element-ləridir. 400 nəfərlik qaraqaşların belə qeyd olunması türkoloji tədqiqatların “həcmə yox, sistemə” önəm verdiyini göstərir.

Samoyloviç burada iki məsələni xüsusi vurğulayır:

1. Nəhəng türk dünyası içində “mikroet-noslarnı” qorunması.

2. Türk dil ailəsinin qədim qatlarına en-mək imkanı.

O, Orta Asiya xəttini keçmiş türk mədə-niyyət mərkəzlərinə böyük kimi qiymətlən-dirir. Malovun məruzəsi iki paralellə qurur: “Sarı uyğurların dili həm qədim, həm də qarışıq təsirlərin daşıyıcısıdır”. Samoyloviç xəritədə onların mövqeyini göstərməklə, türk dillərinin Çin – Tibet – Hind mədəni sistemləri ilə təmas zonasında necə dəyişdi-yini görməyə imkan yaradır. Barabin, Tobol tatarları, qazaxlar ilə əlaqədar Rodlovun bu sahədəki işlərini xatırladaraq, türkologiyanı, sadəcə, dilçilik deyil, həmçinin etnoqrafik faktların sistemləşdirilməsi kimi dəyərləndir-ri və qeyd edir ki, bu xalqlar geniş Avrasiya çöl mədəniyyətinin müxtəlif transformasiya mərhələlərini əks etdirir. Qırğızlar, “Manas” və tarixi yaddaşın dil vasitəsilə qorunması – Macar səyyahının topladığı qırğız materia-lları Samoyloviçin diqqətini cəkkən məqam-lardan biridir. Ən önəmli detal: “Manas”ın yalnız türkoqoloqların deyil, digər elm sahə-ləri üzrə tədqiqat apararı mütəxəssislərin də diqqətini cəkkəməsidir. – Bu fikir “Manas”ın antropologiya, mifologiya, mədəni yaddaş və hətta siyasi tarix üçün xəzinə olduğunu göstərir.

Samoyloviç göstərir ki, qarışıq etnoq-rafik mühitin yaratdığı dil qatları – XVI əsrdən başlayaraq özbəklər əhalinin sıx yerləşdiyi ərazidə həm İran, həm türk mənşəli icmalarla yanaşı yaşayırdılar. Bu qarı-şık müht özbək dilinin ən mürəkkəb türk dillərindən birinə çevrilməsinə səbəb olub. Analitik xətt budur: sıx məskunlaşmış ərazi dili homogenləşdirmir, əksinə, çoxdialektli və çoxmədəniyyətli sistem yaradır. Bu fikir müasir özbək dilinin niyə bu qədər müxtəlif ləhcələrə bölündüyünü izah edir. Samoylo-viç uyğur yazırları ilə sübut olunan qədim dil formaları ilə müasir uyğur ləhcələri arasında kəskin fərqə önəm verir. Bu fərq əsrlər boyu Çin mədəniyyəti, buddizm, islamə keçid, miqrasiyalar və tərcümə ədəbiyyatının dilə gətirdiyi dəyişikliklər ilə müşayiət olunub. Sərhədlərin dili formalaşdırdığı regionda – Amudərya sahillərindəki türkmən tayfaları-nın dili İran zonası ilə təmas, Əfqanıstanla sərhəd, Xəzər istiqaməti kimi üç mədəniyyət əhatəsində formalaşır. Türkmən ləh-cələrinin az öyrənilməsi Samoyloviçin fik-rincə, türkologiya sahəsindəki boşluqlardan biridir. Ural–Volqa xətti və şimal-qərb türklərinin monzərəsi – başqırlar, Kazan tatar-ları, mişarlar, noqaylar, çuvaşlar – bunların hamısı türk dillərinin ən mürəkkəb qolu olan “Volqa–Kama arealı”nı təşkil edir.

Samoyloviç xüsusi olaraq vurğulayır ki, bu bölgə elmə ən yaxın, lakin ən az öyrə-nilmiş ərazilərdən biridir. Çuvaş dili üçün Aşmarinin topladığı materialların lüğət şək-linə salınmaması isə türkologiya elmi üçün böyük itki kimi qeyd olunur. Samoyloviçin cənub istiqaməti: Azərbaycan, İran türkləri, Xorasan haqqında dediyi əsas məqam bu-dur: burada türk dili siyasi sərhədləri aşır və geniş etnik məkandə yaşayır. Bu, Azərbyay-can türkcəsinin geosiyasi kontekst daxilində görməyin elmi əsasını qoyur.

Samoyloviçin məruzəsinin sonunda kon-kret elmi strategiya təklif edir:

1. Hər respublikada dialektoloji mərkəz-lər yaradılmalıdır.

2. Hər ləhcə tədqiqatına deyil, qonşu dil-lərlə qarşılıqlı təsirdə öyrənilməlidir.

3. Türk dillərinin gələcəyi yerli tədqiqat-çıların yetişməsi ilə təmin olunmalıdır.

Bu, türkologiyanın yalnız keçmişə araş-dırmaq yox, həm də gələcək institutlaşma-sını təmin etmək məqsədilə söylənmış ən sistemli çağırışlardan biridir.

Rus qafqazşünas-etnoqraf və folklor-

şünas Qriqori Filipoviç Çursin “Qafqaz türklərinin etnoqrafik öyrənilməsində yaxın vəzifələr” mövzusu üzrə etdiyi məruzəsində Qafqazda yaşayan türk xalqlarının sistem-li və planlı şəkildə öyrənilməsi məsələsinə toxunur. O, Qafqazın qədim zamanlardan dünyanın müxtəlif tərkibə malik və çoxdill-i bölgə olduğunu qeyd edir: “Burada, çox böyük olmayan bir ərazidə 50-yə yaxın müxtəlif dillərdə danışan, mədəni inkişafın ən müxtəlif mərhələlərində olan xalqlar



məskunlaşmışdır. Bu müxtəlif xalqlar ara-sında türk dilləri ilə birləşən bir qrup sa-ynə, iqtisadi və siyasi əhəmiyyətinə görə əhalini ağuşuna almış Qafqazdan konarlar – Zaqafqaziya Federasiyası, Şimali Qafqaza qədər yayılmışdır.

Bizə 10 müxtəlif türk xalqı məlumdur ki, onlardan 5-i Şimali Qafqazda, 5-i Zaqafqa-ziyadan konarda yerləşir. 1,5 milyon nəfəri əhatə edən Azərbaycan türkləri həmin əhali-nin əsas hissəsini təşkil edir. Qafqaz türkləri arasında, xüsusilə Şimali Qafqazda müxtəlif mədəni inkişaf mərhələsində olan 5 xalqı-mız: qumuqlar, noqaylar, qaraçaylar, balkar-lar və türkmənlər var. Qafqazda Azərbaycan türklərindən başqa kiçik xalqlarımız da var; bunlardan bəzisi Azərbaycan türkləri ilə qarı-şmış, bəzisi isə ayrı yaşayır – Abxaziyada (osmanlılar), Acarıstanda (acarlar), az sayda türkmənlər, şahsevənlər.

Çursin qeyd edir ki, Qafqazda müxtəlif türk xalqlarının məişətinə, həyat tərzinə öte-ri nəzər saldıqda belə, bir mədəniyyətdən di-gər mədəniyyətə keçid formasını müşahidə etmiş olarıq – adət-ənənə, məişət və dünyə-görüşünə görə bir qrup xalq yafəs xalqlarına daha çox yaxındır, digər qrup ilə birləşdirən elementlər var, bəzi qruplarda isə tamamilə yoxdur. Hər şeydən əvvəl, təsərrüfat məişə-tinə nəzər saldıqda Qafqaz türkləri arasında bəzi xalqların Orta Asiya türklərinə (noqay, türkmən və b.) məxsus ilkin köçəri həyat tərzini və maldarlığı qoruyub saxladığıları-nın şahidi olurıq. Həmçinin Zaqafqaziya-dakı Azərbaycan türkləri arasında da köçəri qruplar olmuşdur.

Şimali Qafqaz türklərində ekzoqam ev-lilik sistemi mövcuddur: bir tayfa üzvləri yaxın keçmişə qədər öz aralarında evlən-məyiylər. Azərbaycan türklərində isə ək-sinə, daha çox endoqam evlilik müşahidə olunur, yəni yaxın qohumlar arasında evlilik baş verir. Üstünlük digər tayfa üzvlünə yox, qohuma verilir. Dini baxış, adət-ənənə və inanclar sahəsində də Şimali Qafqaz türklə-ri: qaraçaylar, balkarlar, qışman noqaylar ilə Cənubi və Şərqi Qafqaz türkləri qumuqlar və Azərbaycan türkləri arasında böyük fərqlər mövcuddur. Qaraçaylar və balkarlarda yafəs xalqlarına bənzər bir sıra dini inanclarla rast gəlinir. Bizdə abxazlar və svanların tanrı-larına oxşar bir sıra tanrı mövcuddur. Ov tanrısı Balkarlarda və Abxazda vardır; bu, osetinlərdəki Absati və svanlardakı Absad ov tanrısına uyğundur. Bundan başqa, digər tanrıların qalıqları və ya əks-sədəlləri möv-cuddur, məsələn, qaraçaylar və balkarlarda ildırım tanrısı Çaba, abxazlar və osetinlərdə isə bu tanrıların zəif xatirəsi saxlanır. Azər-baycan türklərində və qumuqlarda isə bu cür tanrıların mövcud deyil. Təəssüf ki, Qafqaz türklərinin etnoqrafik tədqiqi hələ də tam şəkildə təşkil olunmayıb.

Bələ ki, tədqiqatçılar əsasən yerli xalq-lar, daha doğrusu, yafəs ailəsinə mənsub xalqlara maraq göstərmişlər. Qafqaz ərazi-sində sonralar məskunlaşmış türk xalqları bir qədər kölgədə qalmışlar və onlar barədə elmi ədəbiyyat məhduud sayıdır. Hazırda etnoqrafiya sahəsində ən ciddi tədqiqat işi, demək olar ki, yalnız qaraçaylara aid olmuşdur. Buna baxmayaraq, Qafqaz türklərinin dilləri, məişət və adət-ənənələri, dünyəgö-rüşləri yafəs ailəsinə mənsub xalqlardan az maraq doğumr.

Çursin məruzəsinin sonunda qeyd edir: “Əlbəttə, əvvəlcə Qafqaz türklərinin etnoq-rafik tədqiqi məsələlərinə dair inidiyaçək görülmüş işləri müəyyənləşdirmək, daha sonra bu materialları toplayıb nəşr etmək lazımdır, çünki onlardan istifadə etmək çə-tinləşir. Qafqaz türklərinin etnoqrafiyasını, ümumiyyətlə, etnologiyasını sistemli və

planlı şəkildə öyrənmək üçün Türkologiya İnstitutu qurmaq türk xalqlarının tədqiqi işinə güclü təkan verərdi.

Çursinin məruzəsi Qafqaz türklərinin etnoqrafik araşdırılmasında sistemli yanaş-manın zəruriliyini önə çıxarır. O, Qafqazın qədim zamanlardan çoxdillli və çoxmədə-niyyətli region olduğunu vurğulayır. 50-yə yaxın dilin mövcudluğu bu bölgənin mədə-niyyət və dil zənginliyini göstərir:

türkmənlər və azərbaycanlılar təsviri sənəti ornament baxımından qeyri-adi zənginli-yi ilə heyərləndirir. Mən, həmçinin türk dünyasının digər bir qrupunu da qeyd et-məliyəm: başqırd, mişar və Kazan tatarla-rı uzun müddət digər ənənə və yaradıcılıq konsepsiyasının təsiri altında qalmışdır. Bu iki qrupu çıxsaq, qarşımızda həm gündəlik həyatda, həm digər xüsusiyyətlərində qədim ənənə və əlamətləri qoruyub saxlayan köklü türk dünyası qalır. Qazax, qırğız, Altay türklə-rinə nəzər saldıqda, son dərəcə yekincis olan xarakterik baza görmüş olurıq. Lakin ornament formalarını təhlil edərkən – “Inkişaf etmiş və müxtəlif birləşmələr şəklin-də təqdim olunan bu və ya digər ornament motivinin əsasında hansı süjetlər dayanır? – sualına cavab verəcək ilkin mənbəyə çatə bilmirik”.

Müllerin məruzəsi türk xalqlarının təs-vari sənəti və ornament mədəniyyətini əhatə edir. O, tədqiqatların mədəniyyətin hərtərəf-li öyrənilməsi baxımından əhəmiyyətini vurğulayır və ornamental sənətin təhlilini 2 mərhələdə izah edir:

1. Təsviri sənət və ornamentin əhəmiy-yəti.

Müller bildirir ki, türk xalqlarının mədə-niyyət ornament motivləri və təsviri sənət vasitəsilə özünü göstərir. Burada iki əsas qrup fərqlənir: inkişaf etmiş xalqlar – özbək, türkmən və azərbaycanlılar (ornament zənginliyi ilə seçilir); digər təsir altında qal-mış və formalaşmış türk xalqları: başqırd, mişar, Kazan tatarları.

b) Qədim və arxaik ornament formaları.

Müller qədim türk ornamentlərini qara-noqaylar (Şimali Qafqaz) vasitəsilə qorun-muş nümunələr kimi qiymətləndirir. Azər-baycan və Dağıstan ornamentləri isə arxaik formaları saxlayır, lakin bəzi təsirləri fars mədəniyyəti ilə izah olunur. Azərbaycan or-namentləri yaradıcı proses nəticəsində fərqli formalar almışdır, fars təsiri yoxdur. Çərkəz, kabardin, çeçen, dağlıq türklər → köçəri türk ornamentlərini qoruyur. Bu, regionlar üzrə ornamentlərin qorunması və dəyişmə-sini aydın göstərir.

Müller qeyd edir ki, ornament motiv-lərinin əsasında duran süjetləri araşdırmaq üçün ilkin mənbələri əldə etmək çətindir. O, tədqiqatın əhatəliliyi və mənbələrin məh-dudluğu məsələsini ortaya qoyur:

1. Türk xalqlarının ornament mədəni-yəti təsviri sənət və folklor vasitəsilə öyrə-nilməlidir.

2. Qədim və köçəri ornament forma-larını regionlar üzrə müqayisəli tədqiqi aparılmalıdır.

3. Gələcək araşdırmalar ornament mo-tivlərinin mənşəyi və inkişaf trayektoriyası-nı müəyyən etməlidir.

Müllerin məruzəsindən aydın olur ki, or-namentlərin tədqiq edilməsi türk mədəni-yətinin strukturunu və tarixi inkişafını elmi baxımdan öyrənmək üçün bir aqardı.

Ömərov “Türk dillərinin öyrənilməsi metodları” mövzusunda məruzə edir: “İn-diyyə kimi türk dilləri şərqşünas-türkoqoloqlar tərəfindən araşdırılmışdır. Bu tədqiqatçılar türk olmadıqları üçün, türk dilinin incəlik-lərinə bəla verilmədiklərindən çatışmazlıqlar yaranmışdır”. Ömərov məruzəsində bəzi türk xalqlarının ədəbi dilinin olmamasını, bəzi xalqların isə ədəbi dilinin yenidə for-malaşmağa başladığını xüsusi vurğulamış-dır.

O, alimlər tərəfindən morfologiya nəzərə alınmadan, sırf fonetik prinsiplərə əsasən aparılmış dil təsnifatlarının dəfərlə təhqid edildiyini nəzərə çatırmış və ədəbi dilin yaradılması üçün morfologiya və sintaksisin əhəmiyyət daşıdığını demişdir.

Ömərov türk dillərinin öyrənilməsi metodlarını araşdırır və xüsusilə tədqiqat yanaşmalarındakı problemləri vurğulayır. Qeyd edir ki, indiyyə qədər türk dilləri əsasən şərqşünas-türkoqoloqlar tərəfindən öyrənilib, lakin bu tədqiqatçılar türk olmadıqları üçün dilin incəliklərinə varmaqda çətinlik çə-kiblər. Nəticədə, tədqiqatlarda çatışmazlıqlar və natamam təsnifat yaranıb. Bəzi türk xalqlarının ədəbi dili yoxdur, bəzilərinde isə ədəbi dil yenidə formalaşmağa başlayır. Öv-vəlki tədqiqatlarda morfologiya nəzərə alın-madan, yalnız fonetik prinsiplərə əsaslanan dil təsnifatları aparılmışdır. O vurğulayır ki, ədəbi dilin yaradılmasında morfologiya və sintaksis əsas rol oynayır, yalnız fonetik ya-naşma yetərli deyil.

Məruzə türk dillərinin sistemli və elmi şəkildə öyrənilməsinə çağırışdır. Ömərov metodoloji məsələləri diqqət çəkir: təsnifat-larda morfologiya və sintaksisi, ədəbi dilin mövcudluğu və inkişaf mərhələsi araşdırıl-malıdır.

Erməni etimoloq, lingvist Rəziya Akopoviç Açıryan “Türk və erməni dillərinin qarşılıqlı təsiri” mövzusunda məruzəsi bir qədər mübahisələrə səbəb olur. O, məruzəsini türkcə oxuyur. Xislətinə uyğun sətirləti manə ilə bildirir ki, 1021-ci ildə türklər ilk dəfə Ermənistanə daxil ol-muşlar və qısa müddət ərzində bütün ölkə-ni fəth edərkən, qərbə doğru irəliləmişlər. O vaxtdan bəri, yəni doqquz əsr boyunca, ermənilər və müxtəlif türk-tatar tayfaları

(səlcuqlar, tatarlar, türkmənlər, özbəklər, azərbaycanlılar və osmanlılar) ilə yanaşı yaşamışlar. Bu birgəyaşayış mədəni hə-yatın bir çox sahələrində qarşılıqlı təsira gətirib çıxarsa da, məruzəçi yalnız dil ha-disələri üzərində dayanır. Etiraf edir ki, türk dilinin erməni dilinə təsiri çox böyükdür. Bu məsələyə hələ 1902-ci ildə xüsusi və geniş bir tədqiqat işi həsr etdiyini (Eçmiş-zində nəşr olunmuş “Emin etnoqrafik məc-muəsi”ndə), həmin əsərdə Konstantinopol, Van, Qarabağ və Naxçıvan dialektlərindəki bütün türk mənşəli alınma sözlərin sayının 4000-ə çatdığı haqqında məlumat verir. O, xüsusilə vurğulayır ki, erməni xalq danışığı bir çox vilayətlərdə türk sözləri ilə zəngin-dir, hətta elə cümlələr var ki, tamamilə türk sözlərindən ibarətdir. Adətən, bir dildən digərinə isimlər alınır, bəzən sifətlər, nadir hallarda isə feillər. Saylar, bağlayıcılar və zərflər çox vaxt keçmir, lakin erməni dilinə bütün bu elementlər eyni dərəcədə keçmiş-dir. Bir çox bölgələrdə danışığın 70–90 faiz-i türkcə formalarla müşahidə olunur.

Açıryan etiraf edir ki, türk dilinin erməni dilinə təsiri Qərbi Asiyann bir çox yerlərində: Kiprdə, Bolqarıstanda, Şərqi Rumelidə, Rumniyada və Bessarabiya-da, eləcə də İrann və Cənubi Qafqazın bəzi kəndlərində o qədər güclü olmuşdur ki, oradakı ermənilər tamamilə öz ana di-lini itirmişlər. Bu hadisə bir neçə əsr əvvəl baş vermişdir. Məsələn, polyak ermənilə-ri 1530-cu ildən başlayaraq, erməni dilini unudub tatar dilini mənimsəmiş və bu dildə, erməni əlifbasından istifadə etməklə, zəngin ədəbiyyat yaratmışlar. Hətta kilso kitabları da tatar dilinə tərcümə edilmişdir.

Eyni hal Kiçik Asiyada və Konstantino-polda da baş vermişdir; oradakı ermənilər türk dilində, lakin erməni əlifbası ilə yazılmış zəngin ədəbiyyat inkişaf etdirmişlər. Məruzəçi hiyləgərəsinə qeyd edir ki, türk əlifbaları xalq dilinin bütün sas xüsusiyyətlərini tam əks etdirə bilmədiyi halda, erməni əlifbası bu üstünlüyə malik idi. Buna görə də bu ədəbiyyat erməni işarələri ilə yazılmış olsa da, türk-tatar dilinin tarixini öyrənmək üçün son dərəcə mühüm mənbə sayılır. O, təsdiq edir ki, alınmış sözlər türk fonetik qanunlarının xronologiyasını müəyyən etməyə imkan verir. Əgər bu araşdırmalarda erməni müəlliflərinin əsərlərində qorunub saxlan-mış zəngin material da istifadə olunsə, erkən türk-tatar dövrlərinin məişəti və tarixini iz-ləmək mümkündür.

Mövzusun ikinci hissəsində Açıryan erməni dilinin türk-tatar dilinə təsirindən bəhs edir. Kopenhagenli professor Holger Pedersen və Vyana alimi Krelis-Grənfənqorsta əsaslanaraq belə bir fikir irəli sürür: “Türklər bəzi sözləri çox qədim zamanlardan erməni dilindən mənimsəmişlər”. Lakin məruzəsində bu qədim təbəqəyə toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə yönəl-dir və bu hadisələrin müxtəlif türk-tatar dialektlərində, əsasən də Anadolu bölgəsində müşahidə olunduğunu bildirir: “Bu sözlərin bir hissəsi ədəbi dilə daxil olmuş, digər his-səsi isə xalq danışığına toxunmur, diqqətini daha sonrakı dövrlərə aid hadisələrə